

Odmieńcy. Performanse inności w polskiej kulturze transformacji

Celem projektu jest zbadanie, jak w polskiej kulturze czasów transformacji, pojawiają się i działają Inni. W czasach radykalnej społecznej, politycznej i kulturowej zmiany z zastanych modeli tożsamości wyłaniają się nowe, które nie tylko wymagają nowych mechanizmów ujawniania się, nowych gestów i zachowań – nazywanych przeze mnie performansami, ale także nowych reakcji społeczności a nawet nowych modeli bycia razem. Badając praktyki artystyczne – sztukę, literaturę, teatr, film a także dokumentację tych działań artystycznych, które można nazwać efemerycznymi i ulotnymi, patrząc na nie jako na ślady i scenariusze społecznych działań, chcę zbadać jak performowana była odmienność w czasach transformacji. Ważnym założeniem badań jest oparta na spostrzeżeniu, że w kulturze transformacji różne rodzaje inności nie są jeszcze traktowane jako tożsamości i ujmowane w ramach tego, co dziś nazywamy polityką tożsamościową, myśl, że da się prześledzić wyłanianie się inności zanim zostanie ona nazwana i ujęta w znane dziś figury: Żyda, geja, kobiety, Czarnego, itd. Tę transformacyjną inność określam mianem *odmienności*. To, co uderzające to fakt, że słowo Odmieniec tłumaczy się na angielski jako *Queer*. Pojawia się ono w polskiej refleksji humanistycznej już w 1982 roku w słynnym tomie redagowanym przez Marię Janion i Zbigniewa Majchrowskiego zatytułowanym *Odmieniec* na oznaczenie właśnie takiej inności, którą dziś można by określić jako pre-queer. Idąc tym tropem chciałabym zbadać, jak nakładają się na siebie te pojęcia, jak się przecinają i rozchodzą, widząc w tym procesie oddziaływanie kultury transformacji.

Samo pojęcie kultury transformacji jest zaczerpnięte ze słownika zachodnich studiów nad transformacją – *transition studies*, badających proces przejścia od systemu autorytarnego do demokracji z punktu widzenia zmian politycznych, ekonomicznych, rynkowych a nade wszystko instytucjonalnych. Traktując kulturę transformacji jako formację kulturową autorzy tacy jak Michael D. Kennedy próbowali wskazać na napięcie między zachodnimi modelami dostarczającymi celów transformacji i ich lokalną aktualizacją, realizacją a nawet przekroczeniem czy odrzuceniem. Ta perspektywa, przeniesiona na grunt kulturoznawstwa, wydaje się bardzo przydatna dla badania zmian społecznych rejestrowanych przez sztukę i praktyki artystyczne. Właśnie jako formacja kulturowa, kultura transformacji, ujawnia pewne powtarzalne scenariusze i strategie negocjowania sensów między wzorem a lokalną sytuacją czy potrzebą.

Badając inność jako performanse a nie figury skupię się właśnie na takich powtarzalnych scenariuszach zarchiwizowanych bądź uruchamianych przez praktyki artystyczne. Będę badać jakie gesty, akty, choreografie, spektakle inności zostały uchwycone w archiwum szeroko rozumianych sztuk, a także jakie reakcje publiczności nadawały im sens i znaczenie. W ten sposób mam nadzieję uchwycić proces wyłaniania się Innych w jego zmiennej dynamice, unikając jednolitości i pozornie spójnego charakteru, jaki inności nadają wspomniane już figury. Ponieważ kultura transformacji wciąż jest żywym punktem odniesienia dla współczesnych praktyk kulturowych a dyskurs inności pozostaje w centrum społecznej uwagi, projekt wydaje mi się bardzo ważny i znaczący nie tylko naukowo, ale i społecznie.

Ponieważ celem projektu jest także refleksja nad kategorią Odmieńca i użycie jej jako metodologicznego i teoretycznego klucza do transformacyjnej inności, projekt niesie ze sobą potencjał komparatystyczny i ma szansę stać się ważnym uzupełnieniem także globalnych badań nad innością.

Rezultatem projektu będzie monografia naukowa i seria artykułów prezentujących różne performatywne strategie wytwarzania inności w polskiej kulturze transformacji wraz z refleksją o modelach wspólnoty, które wyłaniają się ze zderzenia z Odmieńcami, zanim jeszcze pojawi się perspektywa polityki tożsamościowej i tożsamościowo twórczej mocy wykluczenia.